

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE POPULAȚIE ȘI ISTORIA MINORITĂȚILOR

**UNIREA TRANSILVANIEI ȘI BANATULUI
CU REGATUL ROMÂNIEI. IDEOLOGIE ȘI
ACȚIUNE POLITICĂ**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. Univ. Dr. Nicolae Bocșan

Prof. Univ. Dr. Ioan Bolovan

DOCTORAND:

Mihai-Octavian Groza

CLUJ-NAPOCA

2022

CUPRINS

Introducere.....	5
Capitolul 1: Marea Unire: trasee istoriografice.....	14
1. 1. Perioada interbelică sau istoriografia justificativă.....	14
1. 2. Perioada 1948-1989. Instrumentalizarea scrisului istoric.....	23
1. 3. Perioada 1989-2022. Liberalizarea scrisului istoric.....	35
1. 4. Contribuția social-democraților la realizarea Unirii: un traseu istoriografic distinct.....	60
Capitolul 2: Finis Austriae!.....	77
2. 1. Finis Austriae! „Ofensiva” proiectelor naționale.....	77
2. 2. Constituirea primelor organisme naționale românești în afara teritoriului Transilvaniei și Banatului.....	89
2. 2. 1. Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918).....	91
2. 2. 2. Legiunea Română din Praga (30 octombrie-24 noiembrie 1918).....	104
2. 2. 3. Garda Națională Română a Marinarilor de la Pola (30 octombrie-22 noiembrie 1918).....	114
Capitolul 3: Consiliul Național Român Central și structura de putere românească în Transilvania și Banat.....	124
3. 1. Dimensiunea violentă a revoluției transilvănene și bănățene.....	125
3. 2. Reluarea activității Partidului Național Român, revitalizarea mișcării naționale românești și geneza Declarației de la Oradea.....	137
3. 3. Mișcarea social-democrată: abandonarea principiilor internaționaliste și asumarea principiului liberei dispunerii a națiunii române.....	145
3. 4. Constituirea și componența Consiliului Național Român Central.....	162
3. 5. Considerații privind activitatea Consiliului Național Român Central și a consiliilor naționale comitatense și locale.....	198

Capitolul 4: Gărzile naționale române. Constituire, organizare, atribuții.....	212
4. 1. Organizarea incipientă a gărzilor naționale române.....	212
4. 2. Constituirea Comandei Supreme și activitatea gărzilor naționale române.....	215
4. 3. Gărzile naționale române și Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.....	222
Capitolul 5: Drumul spre Alba-Iulia. Ideologie și acțiune politică.....	230
5. 1. Tratatul româno-maghiar (Arad, 13-14 noiembrie 1918).....	230
5. 2. Drumul spre Alba-Iulia: convocarea Marii Adunări Naționale, procesul desemnării delegaților și lansarea manifestului „Către popoarele lumii!”.....	242
5. 3. Pregătirea Marii Adunări Naționale și dezbaterile privind proiectul de rezoluție.....	253
5. 4. Desfășurarea Marii Adunări Naționale și proclamarea unirii.....	269
5. 5. Reflecții pe marginea discursurilor rostite la Alba-Iulia.....	281
5. 6. Cristalizarea ideologiei naționale în toamna anului 1918.....	288
Concluzii.....	300
Bibliografie.....	303

Cuvinte cheie: *Transilvania, Banat, revoluție, consiliu național, unire.*

Unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României a fost și este un capitol de istorie națională intens vehiculat în istoriografie, subiectul fiind tratat în moduri diferite, de la o epocă la alta, fiecare generație de istorici aducând noi perspective/direcții de cercetare și moduri de interpretare a informațiilor documentare și memorialistice. Deși a trecut mai bine de un secol de la consumarea evenimentului istoric amintit, acesta rămâne unul de actualitate atât datorită faptului că este momentul care a desăvârșit unitatea poporului român (momentul nașterii statului național unitar român, recunoscut mai târziu prin Tratatul de Pace de la Paris), cât și datorită faptului că arhivele românești încă ascund surse documentare care pot aduce noi perspective asupra subiectului sau pot aduce noi lămuriri asupra unor fragmente considerate enigmatice. În egală măsură, studierea materialului memorialistic, care a fost intens valorificat cel puțin în ultimele două decenii, ne permite să încercăm și realizarea unei istorii culturale a evenimentelor consumate în toamna și iarna anului 1918 pe cuprinsul Transilvaniei și Banatului, teritorii proaspăt ieșite din componența Imperiului Austro-Ungar.

Pornind de la aceste considerente de ordin constatativ, în toamna anului 2015, continuând o cercetare mai veche dedicată consiliilor naționale române din fostul comitat Alba Inferioară, am demarat un program de doctorat a cărei finalitate practică este lucrarea de față, o sinteză referitoare la evenimentele care au condus la realizarea unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României (cu observația că atunci când ne referim la Transilvania în cuprinsul lucrării, ne referim la teritoriul acesteia în sens larg, cuprinzând Crișana și Maramureșul). Realizarea unui astfel de demers a presupus un efort intelectual considerabil, având în vedere atât tema extrem de ofertantă, cât și vastitatea bibliografiei de specialitate, care a trebuit dublată de o cercetare de arhivă la Cluj-Napoca, Alba-Iulia, Sibiu, Sălaj, Bistrița-Năsăud, în ideea prezentării unor aspecte inedite din spatele realizării unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Caracterul de sinteză al lucrării ne-a obligat să rămânem cantonați în jurul principiilor și regulilor de elaborare a unui astfel de demers științific, motiv pentru care anumite aspecte, anumite cazuri particulare, anumite trimiteri biografice, nu au fost tratate aici, urmând ca acestea să facă obiectul unor viitoare studii și materiale dedicate unirii (în fond, aceasta ar trebui să fie finalitatea practică a unei teze de doctorat, respectiv

începutul unui demers științific, continuat mai apoi pe tot parcursul activității de cercetare a autorului).

Lucrarea noastră și-a propus să răspundă mai multor interogații, formulate atât înainte de demararea cercetării, cât și pe parcursul acesteia: „Prin ce s-a caracterizat peisajul politic central-est-european la sfârșitul Primului Război Mondial?”; „Care au fost formele de manifestare ale românilor transilvăneni și bănățeni în toamna și iarna anului 1918?”; „Se poate vorbi despre o revoluție în Transilvania și Banat la sfârșitul Primului Război Mondial?”; „Cum s-a realizat apropierea și colaborarea dintre Partidul Național Român și secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria?”; „Care au fost pașii constituirii Consiliului Național Român Central?”; „În ce a constat activitatea Consiliului Național Român Central?”; „Care a fost impactul activității Consiliului Național Român Central?”; „Cum s-a instaurat administrația românească?”; „Care a fost drumul spre Alba-Iulia?”; „Care au fost principalele direcții ale mișcării naționale românești în toamna și iarna anului 1918?”; „Putem vorbi despre o ideologie a Marii Uniri?”. Toate aceste întrebări de cercetare și-au găsit răspunsurile așteptate pe măsură ce am avansat cu studierea literaturii de specialitate, a documentelor de arhivă, precum și cu munca de elaborare a textului propriu-zis, răspunsuri regăsite în cele cinci capitole ale lucrării *Unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Ideologie și acțiune politică*. Inițial, proiectul acestei cercetări a fost unul mult mai generos, gândit în zece capitole, însă pe parcursul derulării acesteia a trecut prin două restructurări masive, ca urmare a prezentării și discutării sale în cercul istoricilor clujeni. Varianta finală a lucrării cuprinde cinci capitole, după cum urmează: „Marea Unire: trasee istoriografice”, „Finis Austriae!”, „Consiliul Național Român Central și structura de putere românească în Transilvania și Banat”, „Gărzile naționale române. Constituire, organizare, atribuții” și „Drumul spre Alba-Iulia. Ideologie și acțiune politică”. Cinci capitole care, fără doar și poate, oricând, pe măsura intensificării și aprofundării cercetării atât în arhivele interne, cât mai ales cele externe, care ascund „comori” nebănuite, pot constitui subiectul unei lucrări de sine stătătoare.

Cel dintâi capitol, în mod natural, realizează o radiografie a scrisului istoric dedicat Marii Uniri, însă, nu în maniera clasică, enumerând titlurile apărute de-a lungul anilor, preferată de unii istorici, ci într-o formulă analitică, critică, în sensul revizuirii literaturii de specialitate. Totuși, într-o mare măsură, am respectat schema de analiză propusă de istorici precum Nicolae Bocșan, Alexandru Porțeanu, Iacob Mârza sau Valer Moga, începând cu

scrierile apărute în intervalul 1919-1948, elaborate și publicate, în special, de principalii actanți politici de la 1918, o literatură justificativă, continuând cu perioada 1948-1989, perioada instrumentalizării scrisului istoric, și cu perioada 1990-2022, perioada liberalizării scrisului istoric în care, însă, din motive care ne scapă, nu s-a cristalizat un program istoriografic unitar dedicat Marii Uniri. Întrucât asupra contribuției secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria, destul de puțin reliefată în istoriografia românească, de-a lungul timpului a fost proiectată o imagine eminent peiorativă, am considerat necesar să dedicăm un subcapitol acestei problematice, propunând chiar și o schemă de analiză (perioada 1918-1948-în care s-au manifestat în scris foștii membri social-democrați ai Consiliului Național Român Central, perioada 1948-1968-în care social-democrații transilvăneni au fost puși la index, perioada 1969-1989-în care activitatea social-democraților transilvăneni a fost reevaluată în încercarea de legitimare istorică a Partidului Comunist Român și perioada 1990-2022-în care, sporadic, contribuția social-democraților transilvăneni la realizarea Marii Uniri a fost adusă în discuție).

Cel de-al doilea capitol, intitulat „Finis Austriae!”, preluând titlul unui subcapitol al lucrării *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273-1918)*, de Jean Bérenger, aduce în prim plan o chestiune mai puțin dezbătută în istoriografia românească: prăbușirea armatei și destrămarea monarhiei austro-ungare, precum și constituirea primelor organisme naționale românești în afara teritoriului Transilvaniei și Banatului. Într-o manieră cât se poate de succintă, am încercat să prezentăm contextul prăbușirii armatei austro-ungare, învinsă definitiv în toamna anului 1918 pe frontul italian, tardiva încercare de salvare a monarhiei întreprinsă de împăratul Carol I care, în ultimul moment, prin manifestul „Către popoarele mele credincioase!”, a anunțat federalizarea imperiului, precum și constituirea statelor naționale în centrul și Nord-Estul Europei (Cehoslovacia, Polonia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Austria, Ungaria). În haosul creat de prăbușirea fronturilor, de destrămarea armatei austro-ungare, pentru a nu se repeta experiența foștilor soldați și ofițeri români prizonieri în Rusia, parte contaminați de ideile revoluției bolșevice, din inițiativa unor lideri politici sau ofițeri români, la Viena, Praga și Pola, la sfârșitul lunii octombrie 1918, au luat naștere trei organisme naționale, Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena, Legiunea Română din Praga și Garda Națională Română a Marinarilor de la Pola, care au reușit, într-un interval scurt de timp, să organizeze și să expedieze spre casă în ordine soldații și ofițerii români ai fostei armate

austro-ungare. Asupra activității depuse de aceste organisme am stăruit și cu alte ocazii, în volumele și studiile publicate în anii din urmă însă, aici, pentru prima dată le-am analizat împreună, urmând un fir unic și punându-le în legătură directă cu lansarea manifestului imperial „Către popoarele mele credinciose!”, act care, printre altele, permitea naționalităților din monarhia austro-ungară să se organizeze în sfaturi și consilii naționale, fiecare dintre acestea interpretându-l în maniera proprie.

Al treilea capitol, intitulat „Consiliul Național Român Central și structura de putere românească în Transilvania și Banat”, prezintă etapele constituirii Consiliului Național Român Central pornind de la reluarea activității Partidului Național Român și continuând cu elaborarea Declarației de la Oradea și prezentarea acestui document în Parlamentul de la Budapesta de către Alexandru Vaida-Voevod, cu apropierea dintre cele două forțe politice românești din Transilvania și Banat (Partidul Național Român și secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria), apropiere din care, în noaptea de 30 octombrie 1918, s-a născut, la Budapesta, Consiliul Național Român Central, organism a cărui activitate a fost mutată, începând cu data de 2 noiembrie 1918, la Arad. Constituit pe bază de paritate, Consiliul Național Român Central a fost alcătuit din șase reprezentanți ai Partidului Național Român (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod și Aurel Vlad) și șase reprezentanți ai secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria (Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Bazil Surdu). Pentru a înțelege relevanța acestor personalități pentru mișcarea românească de la începutul secolului al XX-lea, dar mai ales pentru cea din toamna și iarna anului 1918, am inserat în cuprinsul acestui capitol și o serie de informații și secvențe din biografia acestora (cu trimiteri, firește, și la activitatea pe care au desfășurat-o în cadrul României Mari). La fel de importante sunt și informațiile legate de dimensiunea violentă a evenimentelor care au precedat preluarea puterii în Transilvania și Banat de către Consiliul Național Român Central și organismele create de acesta în teritoriu (consiliile și gărzile naționale comitatense și locale), precum și cele legate de evoluția mișcării social-democrate românești pe parcursul Primului Război Mondial (de la susținerea principiilor internaționaliste, la asumarea principiului liberei dispunerii a națiunii române), prezentate tot în cuprinsul celui de-al treilea capitol al lucrării. Mai apoi, am încercat să surprindem activitatea efectivă a Consiliului Național Român Central urmărind documentele elaborate de acesta și rapoartele/informările primite din teritoriu

(relevante pentru modul în care directivele consiliului de la Arad erau puse în aplicare); pe baza documentelor elaborate de consiliile naționale române comitatense și locale, am realizat o scurtă analiză a modului în care acestea au funcționat și au reușit să-și exercite puterea, în direcția instaurării administrației românești în Transilvania și Banat.

Cel de-al patrulea capitol, intitulat „Gărzile naționale române. Constituire, organizare, atribuții”, prezintă activitatea depusă de gărzile naționale române, „mâna înarmată a revoluției” cum le-am denumit, pentru menținerea ordinii și siguranței publice în localitățile Transilvaniei și Banatului, în vederea instaurării administrației românești de către consiliile naționale. În cuprinsul acestui capitol, pot fi regăsite informații referitoare la organizarea incipientă a gărzilor naționale române, în contextul mutării activității Consiliului Național Român Central de la Budapesta, la Arad, precum și date referitoare la constituirea Comandei Supreme a Gărzilor Naționale Române (în fruntea căreia a fost numit maiorul Alexandru Vlad) și la activitatea acesteia, prin gărzile naționale române (activitate urmărită prin ordinele de zi ale Comandei Supreme). Pentru a completa tabloul activității gărzilor naționale române, am inserat și un subcapitol dedicat contribuției pe care acestea au avut-o la organizarea și apărarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, sub îndrumarea căpitanului Florian Medrea.

În final, cel de-al cincilea capitol, intitulat „Drumul spre Alba-Iulia. Ideologie și acțiune politică”, este dedicat evenimentelor care au condus spre convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia pentru ziua de 1 decembrie 1918, adunare care a consfințit unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Au fost abordate problemele legate de tratativele româno-maghiare desfășurate la Arad în intervalul 13-14 noiembrie 1918, urmate de convocarea Marii Adunări Naționale, de desemnarea delegaților pentru aceasta, de pregătirea efectivă a adunării, acțiune ce a presupus o întreagă dezbateră privitoare la locație și proiectul rezoluției ce urma să fie votată de delegați. În încheiere, am realizat o scurtă analiză a principalelor documente programatice elaborate în lunile octombrie, noiembrie și decembrie ale anului 1918 („Declarația privind dreptul de autodeterminare a românilor din Transilvania”, manifestul „Revoluția a învins!”, „Apelul Consiliului Național Român Central”, manifestul „Către națiunea română!”, manifestul „Către popoarele lumii!”, precum și textul rezoluției adoptate în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia), analiză din care reiese cristalizarea ideologiei naționale în acest interval cronologic de doar trei luni.

Din rezumatul creionat lucrării *Unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Ideologie și acțiune politică*, se poate deduce faptul că cercetarea noastră a urmărit realizarea unei sinteze a evenimentelor care au condus la realizarea unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Se pot deduce, indubitabil, pasajele care fac trimitere spre episoadele deja cunoscute din derularea evenimentelor, dar și pasajele care constituie contribuțiile efective ale prezentei lucrări.

Parcurgând rezumatul celor cinci capitole ale lucrării, se poate constata faptul că în cuprinsul acesteia am operat cu o serie de termeni și concepte, precum „**Transilvania**” (înțeleasă, cum deja am precizat, în sens larg, cuprinzând și Crișana și Maramureșul), „**revoluție**” (pentru a desemna acele evenimente declanșate în toamna anului 1918, în contextul prăbușirii monarhiei austro-ungare, care au condus la înlăturarea aparatului administrativ maghiar și la înlocuirea acestuia cu noile structuri de putere românești), „**violență revoluționară**” (sintagmă folosită pentru a defini modul de manifestare al românilor în contextul prăbușirii monarhiei austro-ungare, care a constituit primul plan de acțiune în toamna anului 1918, cel popular, urmat mai apoi de cel politic, elitar), „**senate militare/naționale**” (pentru a defini acele organisme românești născute sub impactul lansării manifestului „Către popoarele mele credincioase!” de către împăratul Carol I în data de 16 octombrie 1918), „**consiliu național**” (cu referire la acele structuri centrale, comitatense și locale care au instituit administrația românească în Transilvania și Banat), „**gardă națională**” (cu referire la acele structuri militare care au însoțit activitatea consiliilor naționale române), „**act programatic**” (pentru a desemna acele documente care au pus în lumină ideologia mișcării naționale din toamna și iarna anului 1918), „**adunare națională**” (cu referire la întrunirea delegaților românilor, în cadrul căreia s-a votat unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României, a cărui origine trebuie căutată în modul de organizare a vechilor soboare bisericești din secolul al XIX-lea întâlnite atât în cazul românilor, cât și al altor naționalități din fosta monarhie austro-ungară). Toți acești termeni au fost folosiți în epocă, fiind preluați mai apoi de toate lucrările, generale și speciale, dedicate evenimentelor consumate în toamna și iarna anului 1918.

În ceea ce privește metodologia de lucru abordată, demersul nostru științific a debutat cuminte, cu studierea bibliografiilor istorice, din paginile cărora au fost selectate sursele secundare care constituie baza documentară a prezentei lucrări. Având în vedere vastitatea

materialului documentar, am operat o selecție a celor mai importante lucrări, colecții de documente, studii și articole dedicate unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României, materiale parcurse cu multă atenție. Am încercat să ne raportăm critic vizavi de conținutul surselor documentare secundare având în vedere faptul că acestea au fost elaborate în contexte istorice diferite, fiind mai mult sau mai puțin tributare ideologiilor politice ale vremii. De multe ori, această etapă a cercetării a fost îngreunată de lipsa unor materiale documentare din colecțiile bibliotecilor clujene, motiv pentru care am apelat și la sprijinul bibliotecilor universitare, municipale sau muzeale din Alba-Iulia, Sebeș, Sibiu, Arad și București, care ne-au pus la dispoziție materialele solicitate.

Mai apoi, înainte de a cerceta sursele primare, ne-am aplecat asupra materialelor publicate în presa vremii, îndeosebi cele publicate în ziarul „Românul” de la Arad (devenit în toamna și iarna anului 1918 oficiul Consiliului Național Român Central), ziarul „Adevărul” de la Budapesta (oficiul secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria), ziarul „Unirea” de la Blaj (oficiul Mitropoliei Greco-Catolice) sau ziarul „Timpul Nou” (oficiul Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena). Din paginile acestor publicații a reieșit atât atmosfera epocii, cât și evoluția structurilor de putere românești din Transilvania și Banat, stadiul elaborării principalelor documente programatice, precum și o parte din acțiunile derulate de celelalte naționalități ale fostului Imperiu Austro-Ungar (care au urmat, cu aproximație, drumul parcurs de români). De un real folos în studierea presei de epocă ne-au fost bazele de date ale Bibliotecii Central Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, ale Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad și ale Bibliotecii Județene ASTRA Sibiu, în colecțiile cărora am identificat ziarele „Românul” și „Unirea”. În ceea ce privește ziarul „Adevărul”, studierea acestuia a fost posibilă în contextul în care colecția completă a numerelor apărute în anii Primului Război Mondial a fost fotocopiată și pusă la dispoziția cercetătorilor care frecventează sălile de studiu ale Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Ziarul „Timpul Nou”, disponibil în colecțiile Bibliotecii Naționale a Austriei, ne-a fost pus la dispoziție, în varianta fotocopiată, de către cercetătoarea Ionela Zaharia-Schintler.

Sursele primare ale lucrării au fost culese din arhivele din Cluj-Napoca (Arhivele Naționale), Alba-Iulia (Arhivele Naționale și Muzeul Național al Unirii), Sibiu (Biblioteca Facultății de Teologie „Sfântul Andrei Șaguna”), Sălaj (Arhivele Naționale), Bistrița-Năsăud

(Arhivele Naționale), păstrătoarele unor fonduri documentare și colecții personale extrem de bogate în informații referitoare la derularea evenimentelor din toamna și iarna anului 1918 sau la contribuția adusă de unele personalități ale vremii la realizarea actului unirii. Ca și în cazul surselor secundare am încercat o interpretare critică a acestor surse, iar acolo unde a fost cazul ne-am folosit de textul lor pentru a întări afirmațiile, ipotezele, concluziile pe care le-am vehiculat în cuprinsul lucrării.

Nu în ultimul rând, trăind în secolul vitezei și al informației rapide, documentarea lucrării noastre nu a ocolit nici sursele documentare electronice, bazele de date și enciclopediile sau dicționarele virtuale, care ne-au oferit unele informații care nu s-au regăsit în sursele clasice.

Parcursul lucrării *Unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Ideologie și acțiune politică* relevă pașii realizați de elita politică românească în direcția proclamării dreptului la autodeterminare, în contextul prăbușirii monarhiei austro-ungare la sfârșitul Primului Război Mondial, și unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României. Deși ne-am propus elaborarea unei sinteze a acestor evenimente, capitole și subcapitole întregi din prezenta lucrare reprezintă adevărate contribuții la cunoașterea unor pasaje și evenimente consumate în toamna și iarna anului 1918, precum cele referitoare la constituirea primelor organisme naționale (al căror scop a fost repatrierea soldaților români din fosta armată-austro-ungară), la ceea ce a însemnat manifestarea violentă din prima fază a revoluției izbucnite în toamna anului 1918, precum și cele referitoare la evoluția acțiunilor politice și a discursului politic promovat de secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria. În același timp, considerăm că și analiza istoriografică, propusă în deschiderea prezentei lucrări, oferă o perspectivă nouă asupra a ceea ce a însemnat și înseamnă scrisul istoric dedicat unirii Transilvaniei și Banatului cu Regatul României (cea mai interesantă analiză propusă, după părerea noastră, fiind cea dedicată scrierilor istorice despre contribuția social-democraților la realizarea actului unirii).

BIBLIOGRAFIE

(SELECTIV)

- 1) Albani, Tiron (coordonator), *Douăzeci de ani de la Unire. Monografia comemorativă a Unirii, volum I, Cum s-a făcut Unirea*, Oradea, Institut de Arte Grafice „Grafica”, 1938;
- 2) Ardeleanu, Ion; Arimia, Vasile; Mușat, Mircea (coordonatori), *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe (august 1918-iunie 1919)*, volum III, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986;
- 3) Arimia, Vasile, „Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României”, în *Revista Arhivelor*, an XI, număr 2, 1968, pp. 153-164;
- 4) Bârlea, Eugenia, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004;
- 5) Bocșan, Nicolae, „Rolul consiliilor naționale”, în *Steaua. Revistă a Uniunii Scriitorilor*, an XXXVI, număr 12, 1985, p. 1;
- 6) Bocșan, Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997;
- 7) Bocșan, Nicolae; Lăpădatu, Liana, „Preliminaires doctrinaires de l'autodétermination des Roumains en 1918”, în *Transylvanian Review*, volum XVII, număr 4, 2008, pp 41-53;
- 8) Bocșan, Nicolae, „The Banatian Revolution from the Autumn of 1918 in the Collective Memory”, în *Transylvanian Review*, volum XXIV, număr 4, 2015, pp. 21-33;
- 9) Boia, Stelean-Ioan, „Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului”, în volumul *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, coordonat de Marius Ioan Grec, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 13-39;
- 10) Bulboacă, Sorin, „Tratatulele româno-maghiare de la Arad (13-14 noiembrie 1918)”, în volumul *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii). Volum omagial*, coordonat de Marius Ioan Grec, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 146-156;
- 11) Bunghez, Sebastian-Dragoș, „Aspecte ale tratatelor româno-maghiare de la Arad (13-14 noiembrie 1918) în viziunea unor memorialiști din epocă”, în *Studii și articole de istorie*, număr LXXXV, 2018, pp. 73-81;

- 12) Clopoșel, Ion, *Frământările unui an: 1918*, Sibiu, Biroul de Imprimare „Cosânzeana”, 1919;
- 13) Clopoșel, Ion, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura Revistei Societatea de Măine, 1926;
- 14) Demșea, Dan, „Semnificația juridico-politică a actelor Unirii de la 1 decembrie 1918”, în *Ziridava*, număr XXII, 2000, pp. 137-143;
- 15) Dragomir, Silviu, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, Sibiu, Editura ASTRA, 1943;
- 16) Faur, Viorel, „Declarația de independență de la Oradea, din 12 octombrie 1918, document la elaborarea căruia a participat și dr. Aurel Lazăr”, în volumul *Aurel Lazăr și epoca sa. Culegere de studii*, coordonat de Aurel Chiriac, Ion Zainea, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2007, pp. 173-193;
- 17) Firoiu, V., Dumitru, „Natura politico-juridică a Adunării Naționale de la Alba-Iulia și a Rezoluției adoptate”, în *Acta Musei Porolissensis*, număr VIII, 1984, pp. 459-468;
- 18) Gagea, Eugen, „Aradul, cetate a Marii Uniri”, în *Columna*, număr 3, 2014, pp. 359-369;
- 19) Ghișa, Alexandru, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002;
- 20) Grec, Ioan, Marius; Boia, Ioan, Stelean; Bulboacă, Sorin, *Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017;
- 21) Hăgan, Trofin, „Contribuția socialiștilor români la înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România”, în *Acta Musei Napocensis*, număr V, 1968, pp. 609-617;
- 22) Krizman, Bogdan, „The Belgrad Armistice of November 1918”, în *The Slavonic and East European Review*, an XLVIII, număr 110, 1970, pp. 67-87;
- 23) Lupaș, Ioan, *Istoria unirii românilor*, București, Editura Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, 1937;
- 24) Maniu, Iuliu, *Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio-București în 24 ianuarie 1934*, Cluj, Tipografia Națională, 1934;
- 25) Moga, Valer, „Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania, în noiembrie-decembrie 1918”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, număr 16/I, 2012, pp. 253-264;

- 26) Moisa, Gabriel, „Poziția socialiștilor români din Ungaria, Transilvania și Banat față de revoluția maghiară din 1919”, în *Crisia*, număr XXXII-XXXIII, 2002-2003, pp. 221-226;
- 27) Negrilă, Iulian, *Ziarul „Românul” și Marea Unire*, București, Editura Politică, 1988;
- 28) Netea, Vasile, *O zi din istoria Transilvaniei. 1 decembrie 1918*, București, Editura „Țara Noastră”, 1990;
- 29) Ogășanu, Dumitru, „Semnificația juridică a Declarației de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Analele Universității din Oradea*, tom XI, 2001, pp. 230-236;
- 30) Ogășanu, Virgil, „Structura puterii revoluționare românești din Transilvania în toamna anului 1918”, în *Acta Musei Porolissensis*, număr XXII/II, 2000, pp. 179-188;
- 31) Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, s.n., 1968;
- 32) Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român*, volum II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983;
- 33) Petrescu, Cezar, *Cartea Unirii (1918-1928)*, București, Imprimeria „Luceafărul”, 1929;
- 34) Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan; Bonda, Ioana-Mihaela; Sima, Victoria, Ana; Popescu, Laurențiu, Teodor (coordonatori), *Construind Unirea cea Mare, volum III, De la Marele Război la România întregită (1914-1922)*, îngrijit și prefațat de Mihai-Octavian Groza, Claudia Septimia Sabău, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018;
- 35) Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan; Bonda, Ioana-Mihaela; Sima, Victoria, Ana; Popescu, Laurențiu, Teodor (coordonatori), *Construind Unirea cea Mare, volum IV, Constituirea instituțiilor naționale românești în Transilvania*, îngrijit și prefațat de Cecilia Cârja, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018;
- 36) Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan; Bonda, Ioana-Mihaela; Sima, Victoria, Ana; Popescu, Laurențiu, Teodor (coordonatori), *Construind Unirea cea Mare, volum V, Democrație și spirit civic. Credenționale (I)*, îngrijit de Mihaela Bedecan, prefațat de Mihaela Bedecan, Ioana-Mihaela Bonda, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018;
- 37) Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan; Bonda, Ioana-Mihaela; Sima, Victoria, Ana; Popescu, Laurențiu, Teodor (coordonatori), *Construind Unirea cea Mare, volum VI, Democrație și spirit civic. Credenționale (II)*, îngrijit de Ioana-Mihaela Bonda, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018;

- 38) Popeangă, Vasile, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978;
- 39) Popescu-Puțuri, Ion; Pascu, Ștefan (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989;
- 40) Popescu-Puțuri, Ion; Pascu, Ștefan (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum VIII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989;
- 41) Popescu-Puțuri, Ion; Pascu, Ștefan (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, volum IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989;
- 42) Popescu-Puțuri, Ion; Deac, Augustin (coordonatori), *1918-Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Politică, 1978;
- 43) Roșu, Tudor; Rustoiu, Ioana; Zgârciu, Liviu; Cristea, Marius, *Zece personalități ale Unirii*, Alba-Iulia, Editura eVertical, 2017;
- 44) Roșu, Tudor, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020;
- 45) Roz, Alexandru, „Constituirea și activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești din județul Arad”, în *Ziridava*, număr XV-XVI, 1987, pp. 185-208;
- 46) Roz, Alexandru, „Consiliul Național Român Central și acțiunea sa pentru unirea Transilvaniei cu România”, în *Magazin Istoric*, an XXII, număr 12 (261), 1988, pp. 15-21;
- 47) Roz, Alexandru, *Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad (acte și documente)*, volum I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993;
- 48) Roz, Alexandru, *Aradul-cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993;
- 49) Roz, Alexandru, „Lista delegaților oficiali-parlamentarilor, din județul Arad pentru Marea Adunare Națională din 1 decembrie 1918, întrunită la Alba-Iulia”, în volumul *1918-1998: Aradul și Marea Unire*, coordonat de Alexandru Roz, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, 1999, pp. 151-159;
- 50) Roz, Alexandru, „Ședința Consiliului Național Român Central din 27 octombrie/9 noiembrie 1918”, în *Studia Universitatis „Vasile Goldiș” Arad*, număr IV, 2000, pp. 30-33;
- 51) Roz, Alexandru, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002;
- 52) Roz, Alexandru, „Declarația de autodeterminare a românilor transilvăneni-Oradea, 12 octombrie 1918”, în volumul *Marea Unire din 1918, ideal al tuturor românilor, 1918-2003*, coordonat de Alexandru Roz, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2004, pp. 61-63;

- 53) Rus, Traian, „Considerații privind caracterul plebiscitar, democratic al alegerii și activității consiliilor naționale române”, în *Sargeția. Acta Musei Devensis*, număr XVI-XII, 1982-1983, pp. 425-442;
- 54) Rustoiu, Ioana; Roșu, Tudor; Cristea, Marius; Zgârciu, Liviu, *Garda Națională de la Alba-Iulia*, Alba-Iulia, Editura eVertical, 2016;
- 55) Russu, T., Cornel, *La Alba-Iulia. În amintirea aniversării a 10 ani de la unire (1 decembrie 1918-10 mai 1929)*, Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Alexandru Anca”, 1929;
- 56) Sigmirean, Cornel, „Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”. Series Historica. Supliment 1*, 2016, pp. 181-205;
- 57) Sofronie, George, *Evoluția istorică a ideii Unirii*, București, Tipografia Bucovina, 1927;
- 58) Sofronie, George, „Semnificația juridico-istorică a actului de la Alba-Iulia”, în *Transilvania*, an LXXIII, număr 12, 1942, pp. 949-951;
- 59) Sofronie, George, „Actul de la Alba-Iulia și valoarea sa internațională”, în *Transilvania*, an LXXIV, număr 11-12, 1943, pp. 866-875;
- 60) Sofronie, George, *Actele de liberă determinare din 1918, fundament juridic al unității naționale*, Cluj/Sibiu, Tipografia „Cartea Românească”, 1944;
- 61) Suci, Coriolan, „Două documente istorice din noiembrie 1918”, în *Transilvania*, an LXXIV, număr 11-12, 1943, pp. 876-880;
- 62) Șora, Gheorghe, „Declarația de la Oradea din 12 octombrie 1918”, în *Acta Musei Napocensis*, număr XXXIV/2, 1997, pp. 311-324;
- 63) Ștefănescu, Barbu, „Gărzile naționale românești din Bihor în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România”, în *Crisia*, număr IX, 1979, pp. 795-806;
- 64) Știrban, Marcel, „Consiliile naționale românești din toamna și iarna anului 1918 ca forme de solidaritate națională”, în volumul *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, coordonat de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Avram Andea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, pp. 368-379;
- 65) Tutula, Vasile, „Gărzile naționale din Transilvania”, în *Aletheia*, număr V, 1995, pp. 24-32;

- 66) Unc, Gheorghe; Deac, Augustin, 1918. *Gărzile naționale române din Transilvania*, București, Editura Militară, 1979;
- 67) Unc, Gheorghe, „Formarea Comandei Supreme a Gărzilor Naționale Române și rolul ei în unirea Transilvaniei cu România”, în *Ziridava*, număr XI, 1979, pp. 57-78;
- 68) Vancea, Paul, „Aspecte privind contribuția românilor de pe meleagurile Albei în realizarea actului istoric de la 1 decembrie 1918”, în *Patrimonium Apulense*, număr IX, 2009, pp. 467-474;
- 69) Zainea, Ion, „Aspecte și considerații noi privind conferința și declarația de la Oradea”, în *Analele Universității din Oradea*, număr IV-V, 1994-1995, pp. 146-155;
- 70) ***, *Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*, 1928;
- 71) ***, *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1943;
- 72) ***, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul (1918-1928)*, volum I, București, Editura Cultura Națională, 1929;
- 73) ***, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul (1918-1928)*, volum II, București, Editura Cultura Națională, 1929;
- 74) ***, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul (1918-1928)*, volum III, București, Editura Cultura Națională, 1929.